

منظره نمادین باغ ایرانی

نقش آب‌نمای مقابل کوشک با تکیه بر باورهای مهرپرستی

چکیده: معماران ایرانی در طرح باغ و خانه ایرانی یک حوض آب‌نما در جلوی ایوان‌های کوشک یا بنای اصلی احداث می‌کردند، که البته جدای از حوضی مرکزی حیاط و در میان درختان بود. بعضی بر این باورند که این حوض، کارکرد آب‌نما داشته به طوری که با آبی راکد آینه‌ای برای نمایش تصاویری از نمای اصلی ایوان به ناظرین در معماری ایرانی بوده است. در این حالت، فواره که جزو جدایی‌ناپذیر حوض‌های ایرانی است، بی‌دلیل در این حوض می‌جهد و باعث تلاطم سطح آینه‌ای آب می‌شود و نمایش تصویر مورد نظر را مخدوش می‌کند. تاریخ معماری ایران از قبل از اسلام گواهی بر حضور حوض استخری در جلوی ایوان اصلی می‌دهد. حضور این حوض به تقدس حضور اناهیتا و محل باروری وی به مهر مهم بوده است. بر اثر انعکاس تابش آفتاب بر سطح این حوض که دایم متلاطم بود، هم‌اوردی نور و ظلمت در ایوان اصلی به نمایش درمی‌آمد و در بهترین محل، این حوض در قسمت جنوبی و جلوی ایوان کوشک اصلی، وقت نیم‌روز ایران کهن و اذان ظهر شرعی اسلامی را با نمایش رقص نور و سایه در ایوان اعلان می‌کرده است.

احمد میرزا کوچک خوشنویس،
دکتري تخصصی مرمت و
بازنده‌سازی بناهای تاریخی.
سازمان میراث فرهنگی و
صنایع دستی و گردشگری.
a.m.khoshnvis@gmail.com

تصویر ۱: حوض آب‌نما،
باغ فین کاشان، عکس:
محمدحسین عسکرزاده،
۱۳۸۹

واژگان کلیدی: حوض آب‌نما، باغ ایرانی، ایوان کوشک اصلی، رقص نور و سایه، وقت نیم‌روز، اذان.

مقدمه

معماران ایرانی در طرح باغ و حیاط خانه ایرانی یک حوض آب‌نما در جلوی ایوان نمای جنوبی بنا احداث می‌کردند. بسیاری بر این عقیده‌اند که این حوض با آب راکد وظیفه انعکاسی نمای بنا را برای ناظرین بر عهده داشته است. بسیاری از تصویربرداران برای ارائه تصویر مورد نظر مجبور بودند فواره‌های این حوض‌ها را خاموش کنند که عمدتاً به طور طبیعی باز هستند. حال این پرسش مطرح می‌شود که آیا نقش آب در حوض استخر جلوی کوشک ایرانی به عنوان آینه‌ای برای نمایش تصاویری از نمای اصلی جنوبی ایوان کوشک در معماری ایرانی بوده است؟

می‌دانیم که در باغ چهل‌ستون اصفهان نیز معمار ایرانی توانسته است با نمایش حدود بیست ستون از نمای ایوان کاخ که تصویر آن در آب‌نمای جلوی ایوان افتاده بود، به عدد مقدس چهل در نمایش کاخ دست بیابد، و بدین ترتیب حضور حوض آب‌نما جلوی کوشک به عنوان نمایانگر نمای اصلی کوشک آرایه شود. در این مورد حوض جلوی بنا مکمل معماری می‌شود و مانند آینه آن را در خود منعکس می‌کند. در بعضی از بررسی‌های انجام‌شده نیز شیوه ورود آب به حالت جوشش از قسمت زیرین به داخل تعدادی از حوضچه‌ها به نوعی تعبیه شده که سطح آینه‌ای آب شکسته نشود و به دلیل وجود سنگ حجاری‌شده در لبه استخر، آب به آرامی از حوضچه خارج شود. این امر ممکن است برای دست‌یابی به ترکیب آب و آینه، انجام‌گرفته و به وضوح قابل‌رؤیت باشد (امین‌زاده، ۱۳۸۲؛ خسروی، ۱۳۷۸ و علم‌الهدی، ۱۳۷۴).

تصویر ۲

تند آب در این نوع باغ‌ها دیده نمی‌شود. بر همین اساس این فرضیه بسیار قوی مطرح می‌شود که ایده آب‌نما بودن آب، شیوه منظرسازی ژاپنی است که در باغ ژاپنی این نقش به آب داده شده است (نجفی، ۱۳۸۵ : ۸۱).

لیکن آب که در معماری منظر ایرانی همیشه دارای حرکت و جوش و خروش است، از کجا جریان یافته است؟ این‌طور به نظر می‌رسد که نقش حوض‌ها در معماری ایرانی به جهت معرفی مقصودی که سازندگان اصلی آنها در ایده خود داشتند در حاله‌ای از ابهامات فرو رفته و گرایش کلی آینه‌دیدن و آب‌نما بودن این حوض‌ها به عنوان یک ایده وارداتی غیرمرتبط با اندیشه و باورهای ایرانی یک موضوع نامرتبط است و بایستی از جا افتادن این ایده در معماری منظر ایرانی و طراحی باغ ایرانی پرهیز شود.

فرضیه

نقش آب‌نما بودن حوض استخر جلوی کوشک ایرانی برای نمایش تصویری از نمای اصلی جنوبی ایوان کوشک در معماری ایرانی یک اشتباه است، این یک نظریه غیر ایرانی در معماری منظر ایرانی است، چرا که حوض‌های ایرانی همیشه با فوران فواره‌ها، پرخروش و در جریان بوده و قادر نبوده تصویری از پایه دهد. از انعکاس تابش نور خورشید بر سطح پر جوش و خروش آب این حوض‌ها رقصی از نور و سایه در تاق ایوان

اما با دقت در تصاویر نمونه‌های مختلف حوض‌ها در جلوی ایوان‌ها در معماری ایرانی متوجه می‌شویم که عکاسان آنها تنها با خاموش نگه‌داشتن فواره‌های میانی توفیق داشتند تا به تصویر نمای ایوان کوشک در حوض و نقش آینه‌گون آب دست پیدا کنند (تصویر ۱).

آب در عرف طراحی آب‌نماها در معماری منظر ایرانی همیشه در جوش و خروش است و ایستادن آب، آغاز گنبدیدگی آن بوده است. این بدین معنی است که با روشن بودن فواره‌ها امکان آب‌نما بودن حوض‌ها و دیدن تصویر ایوان کوشک‌ها به کلی منتفی است. حال این سؤال مطرح می‌شود که معمار ایرانی در طرح حوض استخر آب در جلوی کوشک به چه می‌اندیشیده است؟

تصویر نقاشی مرحوم کمال‌الملک از حوض استخر جلوی کوشک اصلی کاخ گلستان (تالار آینه) نشان می‌دهد که این هنرمند واقع‌گرای ایرانی بدون آنکه نگران فوران فواره‌ها در حوض‌ها باشد، سعی کرده است تا تصویری که به طور متعارف از نمای کوشک فوق دیده می‌شود را در حوض استخر جلویی به ترسیم بکشد (تصویر ۲).

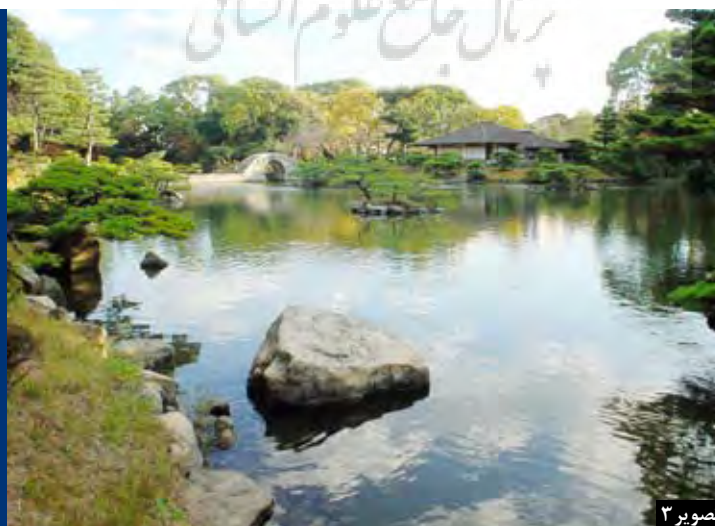
بر اساس دانشی که از طراحی باغ‌های ژاپنی موجود است و تصویرهایی که از برکه‌های اصلی آب در یک باغ معبد ژاپنی دیده می‌شود (تصویر ۳) نقش آینه‌گون آب در انعکاس تصویر پل و خانه وسط جزیره مطرح بوده است. آب در باغ ژاپنی، آرام و تقریباً ساکن است و جوش و خروش آب در باغ ایرانی را ندارد. جوشش فواره‌ها و حرکت شیب‌دار

تصویر ۷

پروژه موزه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

کارکرد نمادین حوض جلوی کوشک در معماری منظر ایرانی بر باورهای آیین کهن مهری استوار است، به این ترتیب که انعکاس نور مهری و نیم‌روزی نور خورشید بر آب در حال خروش حوض به نبرد نمادین نور و ظلمت دلالت دارد. این فرضیه کارکرد آب‌نما بودن حوض‌های جلوی کوشک را منتفی می‌سازد.

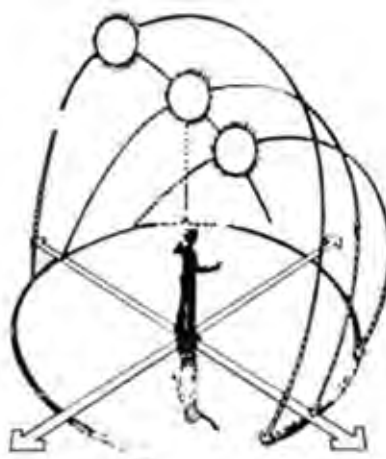
تصویر ۳

تصویر ۲: حوض و عمارت کاخ گلستان - اثر استاد کمال‌الملک، رنگ و روغن. سال ۱۳۰۷ هجری قمری - موزه کاخ گلستان تهران. مأخذ: www.ichodoc.ir

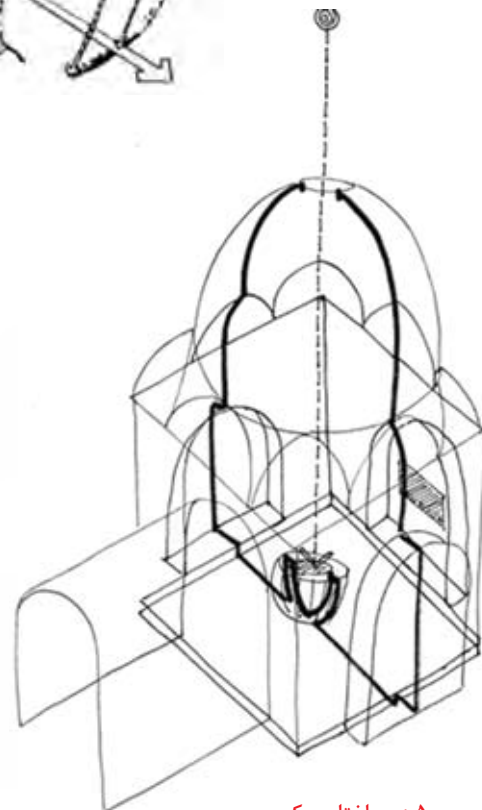
تصویر ۳: برکه آب در باغ ژاپنی، مأخذ: www2.bayshore.k12.ny.us

تصویر ۷: سقف آیینه‌کاری شده رنگی تالار شکم دریده (زمستان‌نشین) نارنجستان قوام شیراز. عکس: امیرعلی جوادیان، ۱۳۸۹.

تصویر ۴: بررسی جهت‌های مقدس چهارگانه بر اساس باور مهری ایرانی. مأخذ: نگارنده.

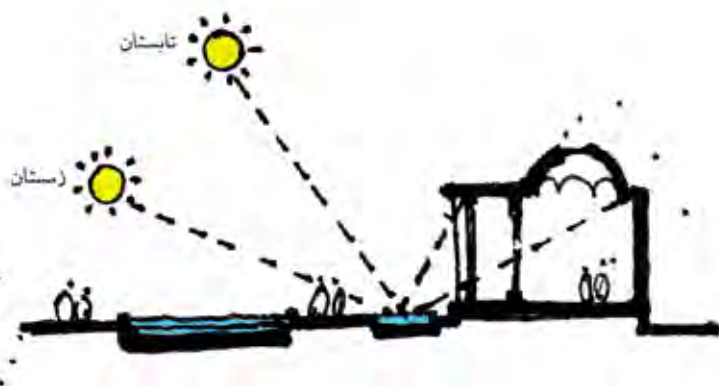

تصویر ۵: ساختار یک مهتاب در جهت چهارسویی و سنگاب زیر روزنه هورنو. مأخذ: نگارنده.

شماره ۱۵، تابستان ۱۳۹۰

۱۰

تصویر ۶: حوض زیر گنبد سربینه حمام وکیل کرمان. مأخذ: نگارنده.

حضور آب به اشکال مختلف در معماری ایرانی براساس اندیشه و باورهای کهن ایرانی جود داشته است. بسیاری از ادیان، آب را سرچشمه زندگی و حیات دانسته و بر اساس این باور تصویری مادینه از ایزد فرشته آب ساخته‌اند که در ایران نیز آن‌ها را تجلی این باور است. انسان در طول تاریخ همواره ذهنیتی دینی داشت و در این نظام ذهنی پدیده پرستش مادر خدایان یکی از قدیمی‌ترین سنت‌های رایج بوده است.

در ایران باستان "آن‌ها فرشته آب" نیز زن بوده است (افقی، ۱۳۷۴: ۷۷). ناهید همواره به صورت یک دختر جوان و برومند و خوش اندام نمایان می‌شد و در زمان هخامنشیان از قرب و منزلتی بسیار برخوردار بود و به همراه مهر و اهورامزدا مثلی را به‌عنوان اساس دین تشکیل می‌داد (هینلز، ۱۳۷۳: ۳۸ و ۳۹). از محتوای اسناد باقی‌مانده می‌توان دریافت که این فرشته ایرانی در کنار مهر، قدرتمندترین مبانی اعتقادی ایرانیان باستان را صورت می‌بخشید (آخته، ۱۳۸۶: ۱۱).

نام مهر در مهریشت (یشت دهم) در اوستای نو آمده است. این فرشته نیز به منزله دستیار بزرگ و اصلی اهورامزدا است. مهر فرشته پیمان و پاسدار پیمان، حتی با دشمنان، نگهبان کشورهای آریایی و گاه حتی غیر آریایی و سراسر جهان، برقرارکننده آشتی و نگهبان صلح، پیروزکننده راست‌کرداران و درست‌پیمانان، فرشته روشنایی، فرشته رزم و پیروزی، بخشنده نعمت و ثروت و بهروزی به همه آدمیان، فرشته خانواده، کشور، و داور

مشرف بر آن به نمایش درمی‌آمد که حکایت زیبایی از مبارزه نور و تاریکی منطبق بر باورهای کهن مهری ایرانی بوده است.

عنصر آب در معماری ایران

عناصر باغ ایرانی شامل چهار عنصر زمین، آب، گیاه و فضا است که وقتی در منظومه فکری معماری ایرانی و با چارچوب کانسپت باغ در کنار هم قرار می‌گیرند، "باغ" را شکل می‌بخشند.

آب از عناصر اصلی باغ ایرانی است و دست کم از سه جنبه مفهومی، کارکردی و زیباشناختی در باغ حضور دارد. این جنبه‌ها در مباحثی همچون نحوه حضور آب در باغ و چگونگی گردش و حرکت آن، منابع تأمین آب و آبیاری باغ به راحتی قابل پیگیری است. حوض‌های آب که بعد اصلی آن در جهت طول ساختمان و به اشکال مربع و چند ضلعی و بیضی ساخته می‌شده اغلب در مقابل عمارت باغ احداث و گاه نیز به صورت حوض‌خانه در داخل عمارت باغ‌های قدیمی ایجاد می‌شده است.

استخر را در میان کرت باغ و در مقابل بنا می‌ساختند و در باغ‌های قدیمی غالباً عمیق و دارای چندین فواره بوده است؛ از جمله استخر بزرگ باغ هزار جریب نو اصفهان در دوره صفوی که پانصد فواره داشته است.

بر سطح حوض سنگاب به نمایش درمی‌آید. باید دانست که انتظار این زمان تابش تنها در زمان ظهر یا نیم‌روز می‌توانست اتفاق افتد. اما با توجه به اینکه در ایران تابش عمودی آفتاب هیچ‌گاه اتفاق نمی‌افتد و در فصول زمستانی نیز تابش مایل نور مهر به داخل روزنه هورنو امکان نداشت، همچنین نیاز به گاه‌شماری در شناخت اوقات مقدس باعث شد تا غیر از حوض آب که در معماری مهری به صورت سنگاب در زیر گنبد اصلی نیایشگاه استقرار یافته بود، قرارگیری حوض استخر دیگری در جلوی ایوانی که به جنوب نگاه می‌کرد، اجازه دهد تا در نتیجه انعکاس تابش آفتاب بر سطح آب آن در زمان نیم‌روزی، ایوان کوشک شاهد نمایش رقص نور و سایه با عنوان نمادین جنگ نور و تاریکی باشد. حوض جنوبی به‌گونه‌ای جایابی می‌شد که تنها در زمان ظهر یا نیم‌روزی نمایشگر این صحنه باشد و این زمان در هر دو آیین با توجه به اشتراکات موجود در سنت‌های آیین مهری و اسلامی زمان مهمی بوده است. در آیین مهری این زمان به ظهور مهر اشاره دارد و در آیین اسلامی، نماز ظهر و ادای احترام به خداوند است. علاوه بر این، مسلمانان همچون پیروان آیین مهری، انتظار ظهور فرج را در ظهر آینه انتظار می‌کشیدند (تصویر ۶).

نتیجه‌گیری

همان‌طور که ذکر آن رفت در استقرار حوض جنوبی این دقت شده است که از انعکاس نور مهری خورشید در نیم‌روز یا ظهر شرعی اسلامی بر سطح آب حوضی که با کمک فواره‌ها پرتلاطم است، مبارزه نمادین نور و تاریکی در ایوان شمالی به نمایش درآید، چرا که حوض با آب راکد نمی‌تواند این نمایش را داشته باشد. هنر دیگر معمار ایرانی آن بوده که به زاویه تابش تابستانی و زمستانی نور مهر توجه داشته است. نور تابستانی به‌گونه‌ای عمودتر بر سطح موج حوض می‌تابید و نتیجه انعکاس آن رقص نور و سایه در زیر تاق ایوان می‌شد. از آنجایی که بیشتر این ایوان‌ها دارای تزیینات آینه‌کاری است، لذا جلوه‌گاه این حضور زیبایی مهری را مضاعف می‌کند. اما در زمستان‌ها تابش نور مایل‌تر است و در نتیجه با عبور تابش مهری از پنجره ارسی‌های رنگی و رسیدن به زیر تاق تالار شکم‌دریده (زمستان‌نشین) که مملو از آینه‌کاری‌های رنگی بوده، تبدیل به نمایش بی‌بدیلی از هنگامه نیم‌روزی و ظهر شرعی اسلامی می‌شده است (تصویر ۷).

لذا نقش آب‌نما بودن حوض استخر جلوی کوشک ایرانی برای نمایش تصاویری از نمای اصلی جنوبی ایوان کوشک در معماری ایرانی منتفی است و این نظریه در معماری منظر ایرانی جایگاهی ندارد. حوض‌های پرخروش ایرانی همیشه با فوران فواره‌ها، از حرکت باز نمی‌ایستاده و نمی‌توانسته‌اند تصویرگری آینه‌گون باشند. از انعکاس تابش نور خورشید بر سطح پر جوش و خروش آب این حوض‌ها رقصی از نور و سایه در تاق ایوان مشرف بر آن به نمایش درمی‌آید که حکایت زیبایی از مبارزه نور و تاریکی منطبق بر باورهای کهن مهری ایرانی داشته است ■

منابع

- آخته، قاسم (۸۶/۴۵) آن‌ها ایزد بانوی آب‌ها، روزنامه سرمایه، شماره ۴۸۹، ص ۱۱ (میراث).
- آموزگار، ژاله (۱۳۸۱) اوستا کتاب مقدس پارسیان، پیشگفتار، مقدمه و تصحیح و تحشیه: کارل فریدریش گلدنر، تهران: انتشارات اساطیر، ص ۳۲.
- پورداوود، ابراهیم (۱۳۱۰)، خرده اوستا، انجمن زرتشتیان ایرانی بمبئی، چاپ اول، صص ۱۷۳-۱۴۸.
- اسدی، طاهره (۱۳۸۶) آسمان در اساطیر ایرانی، ماهنامه دانشمند، سال چهارم و پنجم، شماره ۶ (پیاپی ۵۲۷) تهران.
- افقی، هادی (۱۳۷۴) تاریخ کشاورزی و دام‌پروری در ایران، ج اول، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- امین‌زاده، بهناز (۱۳۸۲) آب، معماری و شهرسازی مسلمین، نشریه کتاب ماه (۵۸-۵۷) تهران.
- اوستا، ترجمه و گزارش پورداوود، آبان یشت، بند پنجم (یشت ۵).
- بیانکی، اوگو (۱۳۸۵) مهر و مسئله یکتاپرستی ایرانی، دین مهر در جهان باستان (مجموعه گزارش‌های دومین کنگره بین‌المللی مهرشناسی)، ترجمه: مرتضی ثاقب فر، تهران: توس.
- خسروی، محمدباقر (۱۳۷۸)، آب در فرهنگ، هنر و معماری ایران، فصلنامه هنر، شماره ۴۲، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- شهیدی، سیدجعفر (۱۳۶۵) چهارسو و نگرشی کوتاه بر تاریخ و جغرافیای تاریخی، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- علم‌الهدی، هدی (۱۳۷۴) آب و معماری، مجموعه مقالات تاریخ معماری و شهرسازی ایران، ارگ بم کرمان، تهران: انتشارات میراث فرهنگی کشور.
- مقدم، محمد (۱۳۷۵) جستار درباره مهر و ناهید، تهران: انتشارات هیرمند.
- نجفی، الهه (۱۳۸۵) باغ‌های ژاپن، تهران: انتشارات نگارنو.
- هینلز، جان (۱۳۷۳) شناخت اساطیر ایران، ترجمه: ژاله آموزگار و احمد تفضلی، تهران: انتشارات آوشیق.

کردارهای آدمی در روز شمار و روز رستاخیز و ... است (بیانکی، ۱۳۸۵: ۶۹). در کتیبه‌های عصر هخامنشی هم‌جواری نام مهر و ناهید برای اولین بار در کنار اورمزد نشان می‌دهد که با وجود تلاش زرتشت برای تنزل دادن مقام و جایگاه فرشتگان در برابر اورمزد، نقش و جایگاه مهر و ناهید در فرهنگ دینی و اعتقادی تمدن ایران هم‌چنان حفظ شده است. "آبان یشت" بخشی از متون اوستاست که آن‌ها را استایشت و آن را یک زن نیرومند، سپیدرو، خوش‌اندام و زیبا توصیف می‌کند (اوستا، آبان یشت، بند پنجم).

در آیین کهن ایرانی، دوشیزه ناهید در زمان شستشو در آب دریاچه هامون سیستان به مهر آبتن می‌شود. در روایت‌های مهری آمده است که مهر در غاری به دنیا می‌آید و از این رو غار در آیین مهری و در ساخت مهرابه‌ها نقش برجسته‌ای دارد (مقدم، ۱۳۵۷: ۹۵). ایرانیان از دیرباز نور خورشید را برای جلوه سبحانیت الهی پذیرفته بودند. به زمان و جهت طلوع خورشید که شادی‌آور نیز بود، خورآور (خور) یا خورآسان (خراسان) و به زمان و جهت غروب خورشید که غم‌انگیز بود، اباختران یا باختران می‌گفتند (اسدی، ۱۳۸۶: ۶۲)، و وقتی خورشید به اوج تابش خود می‌رسید، نیم‌روز بود که سو و زمان آن بسیار تقدس داشت (شهیدی، ۱۳۶۵: ۳۸). بر این اساس معماری این نیایشگاه‌ها با طرحی چلیپایی و به طرف چهار سوی مقدس ساخته می‌شده است (تصویر ۴). ورودی از خزر (شمال) و به سمت نیم‌روز بوده و این سنت در معماری کاخ‌ها و معابد ایرانی همچون آپادانا در پارسه تخت جمشید و معبد شیز آذرگشنسب واقع در تخت‌سلیمان تکاب رعایت شده است. مهرابه (نیایشگاه مهری) دارای گنبدی با تاقی نیلگون مزین به ستاره‌هایی زرین بود که میان این گنبد، هورنو یا روزنه‌ای واقع بود و تنها محل ورود نور مهر به دوران این نیایشگاه به شمار می‌رفت. معمار ایرانی به منزله نمایش نمادین نور مهر از کاربندی‌ها در اطراف هورنو طوری بهره برده است که نمایش آیینی مهر بر تاریکی غارگونه درون مهرابه به بهترین صورت اتفاق بیافتد. در مرکز این گنبدخانه مهری، سنگابی وجود داشت که اگر مورد تابش عمودی نور خورشید قرار می‌گرفت، نوید ظهور مهر را به مهربان می‌داد. بر این اساس، نماز در نیم‌روز بایستی از اهمیت زیادی برخوردار باشد، در عین آنکه تابش نور از سوی خورآسانی و اباخترانی نیز برای خود دارای معانی نمادین شادی و غم بوده است (تصویر ۵).

تاریخ معماری ایران گواهی می‌دهد که براساس باور آیین‌های باستانی در ایران دو نوع حوض در معماری ایرانی جایگاه مقدسی داشته است. اول، حوض آبی است که به صورت سنگاب در زیر گنبدخانه مهرابه‌ها ساخته می‌شد، و حوض استخری در مرکز صحن معبد آن‌ها با بیشاپور و دوم، حوضی بوده که در جلوی ایوان‌ها و در چهارسو به‌ویژه روبروی ایوان اصلی بنا و رو به جنوب استقرار می‌یافت. به طور مثال، بناهای تاق بستان در کرمانشاه، ایوان مدائن و ایوان کاخ ساسانی در تخت سلیمان نمونه‌هایی از این استقرار به‌شمار می‌رود.

پس از اسلام نیز حرمت آب حفظ و از آن به عنوان مایه آفرینش یاد شد. معماران این دوره کاملاً آگاهانه سعی کردند تا بر طبیعت تسلط یافته و آن را به نظم درآورند. آنان با شناخت قوانین فیزیکی رفتار آب و درک نقش و تمثیل و ارتباط آن با انسان، آب را به درون معماری آوردند. اما زیباترین تمثیل از آب در معماری ایرانی پس از اسلام زمانی روی می‌دهد که به واسطه انطباق مفاهیم و تمثیل‌های سبحانیت الهی به نور در باورهای پیش و بعد از اسلام (سوره نور، آیه ۳۵) جایگاه سنگاب‌ها در زیر گنبدخانه‌ها و حوض‌های مقابل ایوان‌های پیشین و مراکز صحن معابد و جلوی ایوان‌ها در جهات چهارگانه دوباره حفظ می‌شود. نمونه‌های زیادی از حوض میانی در مرکز گنبدخانه سربینه حمام و حوض‌خانه‌ها، و حوض‌های میان کرت صحن خانه‌ها و باغ‌های ایرانی گواه این مدعا است.

مهرپرستان و بعدها زرتشتیان نیز برای انجام نیایش‌های خویش از جهت و زمان تابش خورشید بهره برده‌اند، همان‌طور که در آیین اسلامی نیز چنین است. ایرانیان سعی داشتند تا نیایش‌های خویش را در این جهات و در این زمان‌ها بجای آورند. با تابش نور خورشید بر سطح آب موج، نمایشی از نبرد نور و سایه ایجاد می‌شود که در نیایشگاه‌های مهری این نمایش را گونه مطلوب بود (آموزگار، ۱۳۸۱: ۳۲؛ پورداوود، ۱۳۱۰: ۱۷۳-۱۴۸).

مهربان شب یلدا را زمان تولد مهر می‌دانستند، ولی ظهور مهر و به‌دنبال آن آزادی مردمان از چنگال اهریمن و تاریکی در زمان مشخصی انتظار کشیده می‌شده است؛ زمانی که تابش نور مهر خورشید از روزنه هورنو در گنبدخانه مهرابه به طور عمودی